

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ АДАПТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У ПЕРЕДАЧІ МОДАЛЬНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Голубенко Н. І.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто підходи до виділення критеріїв адекватності перекладу, визначено перекладацькі стратегії. Наголошено, що виділення комунікативно рівноцінного перекладу, терціарного перекладу і переадресації правомірно лише на рівні визначення адекватності перекладу. З'ясовано питання, пов'язані з дослідженням стратегії адаптації при передачі модальності в художньому перекладі. Окреслено специфіку дефінування понять «стратегія адаптації», «стратегія перекладу». Зауважено, що адаптацію можна розуміти як набір перекладацьких дій, у результаті яких створюється текст, який не вважається перекладом, проте який репрезентує вихідний текст і має приблизно такий же обсяг. Наведено класифікацію перекладацьких стратегій, зокрема, відзначено, що слід виділяти такі типи стратегій: дослівний переклад; компресію й декомпресію; передачу світовідчуття; визначення домінуючої цільності тексту; імовірне прогнозування та ін. Крім того, у статті досліджено особливості використання стратегій адаптації при перекладі, а також виявлено основні закономірності, що формують теоретичну й практичну базу.

Попри всю різноманітність методологій і пропонованих типологій перекладацьких і адаптивних стратегій, домінуючими можна вважати ті, які мають комунікативну й функціональну спрямованість. Протягом останніх років предметом обговорення у фавораті сучасного перекладознавства постає єдина комунікативно-функціональна модель, що охоплює перекладацькі та адаптивні стратегії, яка має інтермедіальний характер. Модальність визначають як ставлення мовця до змісту висловлювання, так і ставлення змісту висловлювання до дійсності. У межах комунікативно-прагматичного підходу модальність постає в нерозривному зв'язку з висловлюванням, мовленнєвим актом і комунікативною ситуацією в цілому, для успішного здійснення якої учасники комунікації, керуючись ustalеними правилами комунікативної поведінки, оперують певними мовними одиницями, що розкривають свої прагматичні властивості. З оперттям на сучасні дослідження вітчизняних і зарубіжних лінгвістів визначено особливості використання стратегії адаптації при перекладі і виявлено закономірності, які в подальшому стануть теоретичною й практичною основою для перекладацького аналізу художнього тексту з метою передачі його модальності.

Ключові слова: стратегія, адаптація, адаптивні стратегії, категорія модальності, художній переклад.

Holubenko N. I. On adaptive strategies in conveying modality of the literary text. The article highlights the approaches to the selection of translation adequacy criteria, definition of translation strategies. The author concludes that the allocation of communicatively equivalent translation, tertiary translation and redirection is acceptable only in terms of determining the adequacy of translation and should not be considered as the allocation of special types of translation. The paper considers issues related to the study of adaptation strategy in the transfer of modality in literary translation. The specifics of defining the concepts of "adaptation strategy", "translation strategy" are studied. Adaptation can be understood as a set of translation actions resulting in a text that is not considered as a translation, but represents the source text and has approximately the same volume. The classification of translation strategies is presented. The following types of strategies are distinguished: literal translation; compression and decompression; transmission of worldview; determination of the dominant density of the text; probable forecasting, etc. In addition, the article examines the features of the use of adaptation strategies in translation, as well as identifies the basic patterns that form the theoretical and practical basis. Despite all the variety of methodologies and proposed typologies of translation and adaptive strategies, those that have a communicative and functional focus can be distinguished as dominant. In recent years, the subject of discussion in the fairway of modern translation studies is a single communicative-functional model that covers translation and adaptive strategies, which has an intermediate character. Modality is determined by both the speaker's attitude to the content of the statement and the attitude of the content of the statement to reality. Within the communicative-pragmatic approach, modality is considered in inseparable connection with utterance, speech act and communicative situation in general, for the successful implementation of which communication participants, guided by established rules of communicative behavior, operate certain language units that reveal their pragmatic properties. Modern research of domestic and foreign linguists helped to identify the peculiarities of using the strategy of adaptation in translation and decide on the patterns, which will further become a theoretical and practical basis for translation analysis of literary text in order to convey its modality.

Key words: strategy, adaptation, adaptive strategies, category of modality, literary translation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У процесі перекладу у свідомості перекладача розгортається когнітивно-семіотичний процес взаємодії між смислами вихідної

культури й культури-отримувача, спрямований на пошук оптимальної стратегії перекладу, що сприяє інтеграції смислів у культуру-реципієнт. Обґрунтування вибору тієї чи іншої перекладацької стратегії –

проблема, яка здавна цікавила лінгвістів. Як справедливо зауважив В. Гумбольдт, будь-якого перекладача рано чи пізно підстерігають дві небезпеки: одна з них – неухильне дотримання оригіналу, всупереч звичаям і мові свого народу; інша – прагнення зберегти самобутність своєї рідної культури на шкоду оригінальності перекладного твору [Цит. за: 1, 101].

Сьогодні ж поняття «стратегія перекладу» викликає особливий інтерес у лінгвістів і широко обговорюється в наукових спільнотах. Також важливо відзначити, що стратегія перекладу, а саме адаптивна, недостатньо досліджена і не має спільного наукового підходу, оскільки в перекладознавстві ще не розроблені теоретичні основи цього поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на численні наукові праці з перекладознавства І. С. Алексєєвої, Н. Д. Арутюнової, Л. С. Бархударова, О. І. Клішина, В. Н. Комісарова, Л. К. Латишева та ін., у яких порушено питання комунікативних, когнітивних та прагматичних аспектів перекладу, а також таких лінгвістів, як Л. П. Войналович, Н. Й. Вус, В. В. Овсянников, Ф. Р. Палмера, І. Л. Смушков, О. Д. Прасолова, М. Г. Шемуда та ін., які висвітлюють проблеми відтворення модальності в перекладі, прагматичний аспект передачі змісту висловлення з використанням маркерів модальності з мови оригіналу на мову перекладу вимагає подальшого вивчення. Осмислення потребує й застосування адаптивних стратегій, які теоретично обґрунтував у концепції динамічної еквівалентності Ю. А. Найда. На сучасному рівні розвитку перекладознавства прийом адаптації як один зі способів перекладу досліджували Л. С. Бархударов, В. В. Демецька, Р. П. Зорівчак, В. І. Карабан, С. О. Швачко, Дж. Кетфорд, П. Ньюмарк та ін. У пропонованому дослідженні послуговуємося науковими постулатами В. В. Демецької, яка розглядає адаптацію на рівні жанру.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні та висвітленні позицій лінгвістів щодо валідності застосування в перекладацькій діяльності адаптивних стратегій при передачі модальності художнього твору. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) окреслити основні параметри поняття «стратегія перекладу» у сучасній перекладознавчій науці; 2) з'ясувати сутність адаптації в перекладі та засади застосування адаптивних стратегій; 3) визначити критерії застосування адаптивних стратегій у передачі модальності художнього тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерні відмінні риси між різними культурними цінностями та мовними картинами світу створюють перешкоди на шляху до досягнення успішної комунікації. Відповідно саме тому вирішальну роль відіграє вибір перекладачем належної перекладацької стратегії з метою максимально точно зберегти інтенцію автора та дух усього тексту, що й відбиває основні етнокультурні особливості певного народу. Поняття адекватного перекладу, яке протягом останніх десятиріч років побутує в термінологічному обігу теоретиків та практиків перекладу, передає не лише експліцитну інформацію тексту, а й відтворює увесь

зміст прихованого підтексту, індивідуально-особистісного ставлення як автора, так і наратора та учасників усього художнього дискурсу до стану певних речей. Звідси для успішного перекладу художнього тексту необхідно визначити основні стратегії перекладацької діяльності.

У теорії перекладу термін «стратегія» пов'язаний з операційною діяльністю перекладача, сукупністю дій і прийомів, якими послуговується перекладач для досягнення мети. Дозволимо собі зазначити, що в дослідженнях вітчизняних перекладознавців відсутній єдиний підхід до тлумачення терміна «перекладацька стратегія», що спричинює велику кількість інтерпретацій.

Не можна не погодитися з думкою І. М. Ремхе, яка вважає, що основне завдання стратегії полягає в досягненні перекладацької мети. На думку дослідниці, стратегія перекладу є дещо суб'єктивним поняттям, оскільки залежить не тільки від типу дискурсу, мовних і культурних особливостей різних мов, а й від когнітивної та професійної діяльності перекладача, його розумової активності, сформованості логічного апарату, ступеня володіння фоновими знаннями, психологічної стійкості до несприятливих умов перекладу тощо [2, 160].

Очевидно, що перекладачеві художніх текстів необхідно застосовувати прототипні та адаптивні стратегії перекладу. Прототипними стратегіями вважають типові способи організації перекладацької діяльності, засновані на евристичному пошуку логіко-семантичних і синтаксичних відповідностей; а адаптивні стратегії – це додаткові способи прийняття перекладацьких рішень у разі труднощів, які виникають, якщо застосування прототипних стратегій виявляється недостатнім [2, 162].

Останнім часом з'явилися численні праці, у яких порушено питання про необхідність відтворення комунікативної інтенції автора оригіналу, яка нерозривно пов'язана не тільки з типом тексту, а й з комунікативною ситуацією, у якій виконують переклад. З урахуванням цього В. В. Сдобников виділяє три стратегії перекладу: стратегію комунікативно рівноцінного перекладу (відтворення комунікативної інтенції автора є основною метою перекладу), стратегію термінарного перекладу (відтворення в перекладі комунікативної інтенції автора спочатку не передбачається) і стратегію переадресації (передбачає збереження комунікативної інтенції, але вже адаптованої до іншого типу адресата) [4, 117]. Вибір тієї чи іншої стратегії перекладу В. В. Сдобников пов'язує з типом комунікативної ситуації, інтенції автора та індивідуального ставлення комунікантів.

Загальновідомо, що перше визначення адаптації в перекладі дали Ж.-П. Віне і Ж. Дарбельне. Вважаючи адаптацію сьомим перекладацьким прийомом, вони стверджують, що адаптація застосовується в тих випадках, коли оригінальний текст охоплює мовні або позамовні конструкції, невідомі й не властиві культурі та мові перекладу. У таких випадках перекладачам доводиться створювати нову ситуацію, яку можна вважати еквівалентною. Інакше кажучи, адаптація – це «процедура, що застосовується для досягнення еквівалентної ситуації в тих час-

тинах тексту, де мають місце культурні розбіжності» [7, 71]. Ще одне відоме визначення адаптації можна знайти в «Словнику перекладацької термінології» за редакцією Ж. Деліля та ін. І тут адаптацію визначено як «перекладацьку процедуру», у якій «перекладач замінює соціокультурну реалію вихідної мови реалією, характерною для культури мови-реципієнта, з метою максимально задовольнити очікування цільової аудиторії» [11, 114]. Спільним елементом наведених визначень є вказівка на таку специфічну рису прийому адаптації, яка виражається в процесі перекладу заміною (соціо) культурної ситуації.

Однак французький лінгвіст Ж. Бастін розглядає адаптацію як набір перекладацьких дій, у результаті яких створюється новий текст, який не вважається перекладом, проте є таким, що репрезентує вихідний текст за подібним обсягом [6, 5]. Щобільше, дослідник пропонує розглядати адаптацію в чотирьох різних сенсах: «перекладацький прийом», «жанр», «метамова» і «вірність» [6, 5–6].

Проблему адаптації як «прийому» перекладу порушував Ів Гамб'є у праці «Стратегія і тактика письмового та усного перекладу» [7]. Автор наводить типології перекладацьких методів і процедур, висвітлених у працях таких відомих теоретиків перекладу, як Ж.-П. Віне і Ж. Дарбельне, Ю. А. Найда, Дж. Кетфорд, Дж. Мелоун, Ван Лювен-Цварт, П. Ньюмарк, Е. Честерман, Л. Моліна і А. Хуртадо. В основі диференціації зазначених прийомів постають способи й ступінь (глибина) перетворень вихідного тексту в процесі перекладу, які Ю. А. Найда і Ван Лювен-Цварт називають «способами пристосування» (techniques of adjustments), Дж. Кетфорд – «перекладацькими зрушеннями» (“translation shifts”), Дж. Мелоун – «перестановками» (trajectories), Е. Честерман – «стратегіями» (strategies), а Л. Моліна і А. Хуртадо – звичайними «способами перекладу» (translation techniques) [Цит. за: 7, 68–69].

На комунікативно-функціональний характер перекладацьких перетворень у класифікації одного з названих авторів, а саме «перекладацьких стратегій» Е. Честермана, звертає увагу Шанталь Ганьон [7]. Доцільно погодитися з тезою Ш. Ганьона, що «евристична модель Е. Честермана включає три рівні аналізу: синтаксичний, семантичний і прагматичний», додаючи, що на відміну від перших двох останній, прагматичний рівень становить «глибший рівень аналізу», а отже, вимагає застосування адаптивних стратегій.

У деяких дослідженнях адаптацію розглядають як окремий вид мовного посередництва, якому характерні власні практичні стратегії. Л. Роу зазначає, що термін «адаптація» набуває в дослідженнях деяких західних вчених негативної конотації. Переклад спрямований на створення «ідеального образу вихідного тексту», а адаптація руйнує цей образ [10, 35]. На думку Л. Венуті, адаптація – це цінний інструмент у руках перекладача при розв'язанні труднощів перекладу [12, 87]. Дослідник виділяє стратегію «доместикації» і «форенізації» (залежно від ступеня відхилення тексту перекладу від тексту оригіналу). Стратегія доместикації передбачає використання перекладацької адаптації більшою мірою, ніж форенізація.

Застосовуючи стратегію доместикації, перекладач, як зазначає Л. Венуті, прагне створити текст, який буде без зусиль сприйматися представниками інших культур.

Дж. Сандерс визначає адаптацію як «спробу зробити вихідний текст сучасним і легко прийнятним для іншої цільової аудиторії за допомогою різних тактик наближення» [11, 108]. Дослідник вважає, що адаптація – це універсальне рішення перекладацьких труднощів. Однак М. Бейкер виділяє «локальну» і «глобальну» адаптації, визначення яких співвідносять з термінами «прийом» і «стратегія». Локальна адаптація застосовується для окремої частини вихідного тексту, яка викликає труднощі при перекладі. Глобальна адаптація спрямована на «реконструкцію мети, функцій і комунікативного впливу вихідного тексту» [5, 46–51]. При цьому глобальною адаптацією учений вважає комплекс дій, спрямованих на розв'язання проблем, що виникають під час перекладу, серед яких слід виділити: 1) кодові невідповідності (відсутні лексичні еквіваленти в мові перекладу); 2) соціокультурні невідповідності; 3) комунікативні невідповідності (змінюється мета, учасники та умови перекладацької комунікації) [5, 53].

На думку В. В. Сдобникова, глобальна адаптація (з метою розв'язання перекладацьких труднощів) використовує такі прийоми: транскрипцію, опущення, експлікацію, екзотизацію, осучаснення, переписування [4, 118]. Стратегія адаптації може реалізуватися за допомогою дослівного перекладу, трансформації або заміни. Дослівний переклад використовується за умови відсутності конфлікту між формою і змістом та відсутності неперекладних реалій. Стратегія адаптації при передачі модальності художніх текстів здійснюється з допомогою різних перекладацьких прийомів і рішень. Проте вибір відповідних перекладацьких прийомів – досить важкий етап у роботі перекладача.

Виділимо фактори, що обумовлюють вибір перекладацьких прийомів і рішень при перекладі: жанр художнього твору; граматичні й словотвірні особливості мови оригіналу та мови перекладу, а також культури мови; аудиторія, для якої створюється / перекладається твір. У сучасній перекладачній науці розгляд специфіки вираження й інтерпретації категорії модальності має особливе значення. Модальний континуум, у якому розгортається процес перекладу, вбирає в себе всю різноманітність аксіологічних, епістемічних, когнітивних особливостей сприйняття і вираження емоційного, емотивного та оцінного ставлення, властивого представникам різних лінгвокультур. Міжкультурні та міжмовні труднощі, що виникають при перекладі художнього тексту / дискурсу, можуть викликати ускладнення в розумінні й трансляції змісту повідомлення у зв'язку з тим, що у свідомості комунікантів, що беруть участь в міжкультурному дискурсі, можливі розбіжності в культурному сприйнятті.

Модальність – це понятійна категорія зі значенням ставлення мовця до змісту висловлювання і відношення змісту висловлювання до дійсності (відношення повідомлення до його реального здійснення). До основних засобів вираження модальності від-

носять використання модальних дієслів, модальних словосполучень, непрямих нахилів, а також лексичних засобів. Категорія способу виражає певну модальність висловлювання, тобто «ставлення змісту висловлювання до дійсності» [3, 235]. Наголос є також одним із засобів вираження модальності, оскільки модальність – явище багатоаспектне, яке знаходить безліч засобів вираження в мові. Можна стверджувати, що це – комплексна категорія, яка охоплює лінгвістичні, культурологічні, перекладацькі компоненти, адже вимагає експлікації в тексті модальних маркерів, що мають культурно обумовлену цінність для суб'єктів перекладацької комунікації, та гармонізації в перекладацькому просторі.

Відповідно до цього модальними вважають ті значення, за якими диференціюються пропозиції з різною комунікативною установкою, тобто значення, що передаються питальними, спонукальними й оповідними пропозиціями. Щобільше, категорія модальності може бути описана у функційно-семантичному аспекті, при якому основну увагу приділяють систематизації на комунікативній основі різних рівневих засобів вираження.

Роль адаптації обговорюється з точки зору того, що досягається у перекладі: «вірність» початкового тексту або збереження вихідного повідомлення [6, 6]. Перераховує Ж. Бастін і конкретні прийоми, або «форми», за допомогою яких адаптація здійснюється. До цих форм належать: «транскрибування оригіналу» (дослівне відтворення частини початкового тексту, що супроводжується буквальним перекладом), «опущення» (видалення або скорочення частини тексту), «розширення» (експлікація інформації, що мається на увазі в початковому

тексті), «екзотизація» (заміна приблизними еквівалентами у мові перекладу), «осучаснення» (заміна застарілої або незрозумілої інформації сучасними еквівалентами), «ситуативна еквівалентність» (включення більш знайомого контексту) і «творення» (більш глобальна заміна вихідного тексту текстом, який зберігає тільки основне повідомлення, ідею або функцію оригіналу) [6, 6–7]. Перелічені прийоми Ж. Бастін зводить до двох основних адаптивних стратегій: «локальної адаптації», яку застосовують до окремих частин початкового тексту, і «глобальної адаптації», характерної для більш широкомасштабних перетворень [6, 7].

Погоджуємося, що використання адаптивних перекладацьких стратегій є адекватним підходом до передачі модальності в художньому перекладі, оскільки важливим завданням перекладача є також збереження колориту та емоційної атмосфери твору з усіма нюансами й відтінками. Стратегія одомашнення є таким перекладацьким підходом, який спрямований на нейтралізацію всіх чужорідних культурних елементів вихідного тексту з метою полегшення інтерпретації авторської задумки читачем.

Висновки та перспективи досліджень у цьому напрямі. Отже, ми визначили, що перекладач як медіатор двох культур повинен вибрати відповідну стратегію, щоб збалансувати і адаптувати культурні й мовні відмінності. Відповідно виявлено й схарактеризовано типи адаптивних стратегій передачі модальності в художньому перекладі. Співвіднесеність адаптивних стратегій з рівнями якості перекладу дає змогу проаналізувати й описати застосовані перекладацькі стратегії з метою досягти адекватного перекладу як вищого рівня якісного перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комиссаров В. Н. Естественность художественного перевода. *Литература и перевод : проблемы теории*. Москва : Прогресс : Литера, 1992. С. 101–110.
2. Ремхе И. Н. Прототипическая и адаптивная стратегии как основа когнитивного принятия решения в процессе научно-технического перевода. *Вестник Тамбовского университета*. 2013. Вып. 2 (118). Серия : Гуманитарные науки. С. 159–166.
3. Сафонова Н. М. Особенности выражения суб'єктивной модальности диалогического молвения. *Вісник Харківського національного університету*. Харків, 2004. № 632. Серія : Філологія. Вип. 42. С. 233–237.
4. Сдобников В. В. Коммуникативная ситуация как фактор определения стратегии перевода. *Вестник НГЛУ*. 2011. Вып. 14. С. 114–123.
5. Baker M. In Other Words : A Coursebook on Translation. London and New York : Routledge, 1992. 297 p.
6. Bastin G. L. Adaptation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Taylor & Francis e-Library, 2005. xx. 654 p.
7. Gambier Y. Stratégies et tactiques en traduction et interpretation. *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research: A tribute to Daniel Gile*. Amsterdam & Philadelphia : John Benjamins Publishing Co., 2009. P. 63–82.
8. Milton J. Translation Studies and Adaptation Studies. *Translation Research Projects 2* / A. Pym and A. Perekrestenko (eds.). Tarragona : Intercultural Studies Group, 2009. P. 51–58.
9. Nicklas P. & Linder O. Adaptation and Cultural Appropriation. *Adaptation and Cultural Appropriation: Literature, Film, and the Arts*. Berlin & Boston : Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2012. P. 1–13.
10. Raw L. Translation, adaptation and transformation. New York : Continuum, 2012. 220 p.
11. Sanders J. Adaptation and Appropriation. New York : Routledge. 2006. 200 p.
12. Venuti L. Strategies of Translation. *Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York : Routledge, 2001. P. 240–244.

REFERENCES

1. Komysarov, V. N. (1992). Yestestvennost khudozhestvennogo perevoda [Naturalness of literary translation]. *Literatura i perevod: problemy teorii*. Moskva: Prohress: Lytera, 101–110 [in Russian].
2. Remkhe, Y. N. (2013). Prototypicheskaya y adaptivnaya stratehyy kak osnova kohnytyvnoho prynyatyaya reshenyya v protsesse nauchno-tekhnycheskoho perevoda [Prototypical and adaptive strategies as a basis for cognitive decision making in the process of scientific and technical translation]. *Vestnyk Tambovskoho unyversyteta*. Seryya: *Humanytarnye nauky*, 2 (118), 159–166 [in Russian].

3. Safonova, N. M. (2004). Osoblyvosti vyrazhennia subiektyvnoi modalnosti dialohichnoho movlennia [Features of expressing the subjective modality of dialogic speech]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu*, 632 (42), 233–237 [in Ukrainian].
4. Sdobnykov, V. V. (2011). Kommunikatyvnaya sytuatsyya kak faktor opredelenyya strately perevoda [Communicative situation as a factor in determining the translation strategy]. *Vestnyk NHLU*, 14, 114–123 [in Russian].
5. Baker, M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation. London and New York: Routledge.
6. Bastin, G. L. (2005). Adaptation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Taylor & Francis e-Library, xx.
7. Gambier, Y. (2009). Stratégies et tactiques en traduction et interpretation. *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research: A tribute to Daniel Gile*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Co, 63–82.
8. Milton, J. (2009). Translation Studies and Adaptation Studies. *Translation Research Projects 2*. Tarragona: Intercultural Studies Group, 51–58.
9. Nicklas, P. & Linder, O. (2012). Adaptation and Cultural Appropriation. *Adaptation and Cultural Appropriation: Literature, Film, and the Arts*. Berlin & Boston, Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 1–13.
10. Raw, L. (2012). Translation, adaptation and transformation. New York: Continuum.
11. Sanders, J. (2001). Adaptation and Appropriation. New York: Routledge.
12. Venuti, L. Strategies of Translation. *Encyclopedia of Translation Studies*. London and New-York: Routledge, 240–244.